

Denisa Vídeňská, „Maminko máš to marné, já muže ráda nemám...“ Podoby lesbické lásky a sexuality v první polovině 20. století, dizertační práce, Ústav historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice, Pardubice 2024.

Denisa Vídeňská programově navazuje na směřování výzkumu, jemuž v našem prostředí udal tón Jan Seidl. V překládané práci autorka sleduje za tímto účelem 5 základních druhů pramenů relevantních pro první polovinu 20. století – dobovou lékařskou literaturu, prameny legislativní, soudní protokoly, dále pak literární a žurnalistická díla a konečně dílčím způsobem i osobní prameny, raritně dochované v rámci spisů vzešlých ze soudních přelíčení s ženami obviněnými z mravních deliktů v souvislosti se stejnopohlavní sexualitou.

Zvolené téma jednoznačně odpovídá současnému vzestupu zájmu o politiku identit a jako takové je třeba hodnotit pozitivně snahu přispět k diskuzi o specifikách historického vývoje queer otázky v českých zemích. Je otázkou, nakolik se Denise Vídeňské podařilo uspět z hlediska obohacení dané debaty o novou interpretační rovinu. Práce bezpochyby přináší nová zjištění, opřená o pečlivé pramenné analýzy. Cenné je zejména zpřístupnění konvolutu soudních protokolů, jež svým rozsahem unikátním způsobem rozšiřují spektrum zdrojů k historii stejnopohlavních vztahů mezi ženami. Problematičtější je pak zhodnotit, zda práce přináší i novou interpretační rovinu, jež by výrazněji rozšířila naše chápání vytčeného tématu.

V tomto smyslu subjektivně vnímám jako problematické rozhodnutí autorky práci dělit do samostatných, do sebe uzavřených kapitol, které dle mého názoru přispělo spíše k fragmentarizaci sledované problematiky než zpřehlednění jednotlivých dílčích témat, což mohlo být úmyslem takového členění. Vzhledem k absenci shrnujících závěrů v jednotlivých částech práce a zejména pak odbytému závěru celé dizertace, musí čtenář jednotlivé analytické závěry Denisy Vídeňské poměrně pracně vyhledávat, a proto si nejsem zcela jist, zda autorka dospěla k závěru, jež by posunoval poznání novým směrem – nikde jej explicitně nezformulovala.

Každá kapitola tvoří svým způsobem uzavřenou studii, věnovanou vždy odlišnému typu pramenů, jež mnohdy vyžadují i odlišný analytický přístup. To je samozřejmě zcela logické vzhledem ke košatosti pramenné základny a bylo by to jistě bylo v pořádku, pokud by autorka v závěru práce dokázala jednotlivé vhledy do sledované problematiky syntetizovat v jednoznačnou interpretaci sledovaného problému. Namísto toho se dozvídáme, že *„autorka zaplnila prázdné místo na poli české queer historie a poskytuje obraz lesbických žen z obou stran, jak ze strany veřejných aparátů a kultury, tak ze strany žen samotných“*.

Nabízí se otázka, zda je na autorkou nastíněném obrazu cokoliv inovativního, mimo samotné pramenné základny, jež byla využita. Narativ dizertační práce se totiž opírá o již relativně tradiční interpretační rámec, vycházející z analýz Jana Seidla – lékaři v druhé polovině 19. století utvářeli dispozitiv homosexuality jako specifické formy (vrozené či nabyté) deviace, jež byla zdrojem odlišnosti od heteronormativního sexuálního jednání. Daný diskurz byl následně zohledněn v právní rovině, a to zejména využíváním lékařské expertízy pro snižování závažnosti mravních deliktů. Uvedený stav společnosti negativně stigmatizoval ženy projevující milostné city vůči identicky pohlavním osobám a daná společenská situace se pak odpovídajícím způsobem vepsala do literárních textů, oscilujících svým obsahem od sdílené hořkosti nad potlačováním a veřejným pronásledováním

sexuálních citů až k rebelským výkřikům po svobodné seberealizaci. Pokud celou práci prolíná nějaká společná linie, pak je to zejména neustálé tázání se po formách (sebe)identifikace homosexuálních žen, a to zejména v ohledu k definování vlastní identity na škále vrozené (inverzní) sexuální identity a možných úchylek nabývaných nesprávnými formami socializace do role ženy.

Nemohla práce přinést na základě analýzy mnohdy naprosto unikátních pramenů i jiné, méně očekávatelné výsledky? Například analýza jednání tzv. Ančy Mrkové jednoznačně popírá mnohé ze závěrů úvodních kapitol. Daná žena jednala zjevně zcela nezávisle na jakýchkoli diskurzivně utvářených normativech, bez ohledu na společenské konvence. Nelze tedy konstatovat, že i v rámci sledovaných pramenů lze jednoznačně objevit osoby, jež byly nezávislé na diskurzivně utvářených normativech? Autorka pozici dané dějinné aktérky vysvětluje její nevzdělaností, nicméně dle dochovaného spisu Anča Mrková jednoznačně věděla, jakým způsobem performovat svou identitu před soudní instancí, aby byla v jejím případě (i případě jejích milenek) minimalizována výše trestu. Zdá se tedy, že byla naopak velmi dobře seznámena minimálně s právní praxí daní doby.

Podobně – je nutné vždy chápat lesbickou identitu jako stigmatizující element? Nelze se v tomto smyslu vrátit k myšlenkám Michela Foucaulta, který chápal utváření „zvrácených“ forem identit jako stimulující dispozitiv pro jejich následné šíření, kde hlavní motivací mohlo být již nejen přihlášení se k dané formě identity, ale i slast plynoucí z nalezení pozice nezávislé a kontradiktorní vůči dominantním heteronormativním pravidlům jednání?

Jinými slovy - pokud autorka uvádí v úvodu rekapitulaci možných metodologických přístupů a konceptuálních rámců také koncept performativity Judith Butler – není možné, že se performativ lesbické identity nemusel vždy pohybovat v patologické rovině, veřejné i zvnitřněné stigmatizace, ale naopak mohl být zdrojem radosti, štěstí a nezávislosti, jak plyne z literárních textů, básní a mnohdy i popisů konkrétních forem sociální praxe?

V práci také do značné míry absentuje diachronní rozměr narativu, který by definoval z hlediska lesbické komunity určité obrysy chronologického vývoje, jaké pro střeoevropský prostor dokázala vytvořit Hanna Hacker (*Frauen und Freundinnen. Studien zur „weiblichen Homosexualität“ am Beispiel Österreich 1870–1938* z roku 1987 a její pozdější kritická revize *Frauen* und Freund_innen. Lesarten „weiblicher Homosexualität“, Österreich 1870–1938* z roku 2015), jejíž studie jsou ve střeoevropském prostoru chápány jako klíčové interpretace problému stejnopohlavní lásky žen v první polovině 20. století.

Autorka se z hlediska svých závěrů omezuje na analýzu pramenů z českého prostředí, v mnohem menší míře již hledá komparativní perspektivu se zahraničními kontexty dějin lesbických milostných vztahů a to navzdory faktu, že mnohé lesbické ženy byly v minulosti zjevně obeznámeny s odlišnými právními a kulturními kontexty akceptace ženské homosexuality v německy mluvících zemích. Nejistíme tedy, zda u nás docházelo ke kontaktům se zahraničními subkulturami (ačkoli jsou díky historiografickým analýzám jasně prokázány v případě mužské homosexuality). Jistou kulturní návaznost Česka na širší Střeoevropské prostředí, například ve smyslu utváření specifické formy lesbické subkultury v meziválečném období, jež by odpovídala i závěrům Hanny Hacker, tak lze spíše vytušit než vyčíst z autorkou předkládaných závěrů.

Také ve čtvrté kapitole Denisa Vídeňská sledovala více rovinu české odborné lékařské produkce, což může limitovat některé ze závěrů a to zejména v ohledu utváření lékařských diskurzů

homosexuality. V dané souvislosti je nutno konstatovat, že česká sexuologie ve sledovaném období jednoznačně zaostávala za progresivním vývojem sexuologie a také psychoanalytických postupů vídeňské lékařské školy. Vídeň přelomu 19. a 20. století, kde řada českých lékařů studovala, je dnes chápána jako světové centrum rozvoje výzkumu sexuality. Skutečně mělo na české prostředí tak zásadní vliv spíše překladové vydání Havelocka Elise z roku 1937, případně starší teorie Charcotovy, které byly v odborném lékařském diskurzu odmítány již za jeho života? A to při vědomí dopadu, který na veřejný diskurz měly již v předválečném období práce Otto Weininger, případně v době meziválečné pak psychoanalyticky definované koncepty sexuality (viz Chandak Sengoopta, *Otto Weininger: Sex, Science, and Self in Imperial Vienna*, 2000)? Závěry Denisy Vídeňské jsou zde podvázány rozsahem studovaného korpusu, zejména jeho vymezením na autochtonní české texty, respektive překladové práce zahraničních autorit, vydávané v českém jazyce. Autorka však opomíná fakt, že česká meziválečná lékařská obec německy psané práce studovala v jejich originálním jazyce. Omezení analýzy na česky psanou produkci tak limituje reprezentativnost závěrů práce, zejména v rámci čtvrté kapitoly.

Lze také zvážit, zda autorka používá správně pojem medicínský aparát. Je využitý pro název kapitoly, v níž autorka ve skutečnosti analyzuje lékařský diskurz homosexuality. Nevěnuje se tedy analýze toho, jakým způsobem lékařské organizace (tedy samotný lékařský aparát) definovaly pozici žen v rámci konkrétní praxe. Zásahům lékařů do reálných situací a jejich motivaci jsou naopak věnovány relevantní pasáže rozboru jednotlivých soudních případů. Zde se naopak setkáváme se snahou většiny lékařů o ovlivňování posuzovaných případů směrem k minimalizaci jejich postihování, a to nezdědka zcela proti normativním liniím lékařského diskurzu popisovaných ve čtvrté kapitole. Zde bych uvítal detailnější analýzu toho, jaké diskurzy při sestavování posudků reálně prolínaly intertextuální rovinou daných statí. Byly z hlediska vnímání lesbických žen pohledem lékařů určující skutečně stereotypně heteronormativní koncepty, odvozené od sexuologie či psychologie, nebo naopak lékaři hledali jakoukoli cestu, která mohla vést k explicitnímu nalezení polehčujících okolností v podobě psychické deficiencie, či v socializaci daných žen? A lze definovat, jakým vzděláním a zkušenostmi disponovali lékaři vstupující do určování osobnostních rysů a činů obviněných žen? Byli to lékaři specializující se na oblast psychologie, sexuologie, nebo v tomto ohledu nedisponovali žádným specializovaným vzděláním?

To vše jsou možné poznámky směřované autorce spíše jako inspirace pro možný posun textu před jeho případnou publikací. K tomu lze ještě připojit prosbu, zda by nemohly být rozvedeny některé závěry z práce plynoucí. Velmi zajímavá je například možnost definování odlišného postavení ženské homosexuality v rámci městských center a venkovských periferií, vyplývající z analýzy soudních pří. Z hlediska míry normativního dozoru nad sexuálním jednáním je ve výpovědích stíhaných žen prostředí venkova zachyceno jako prostor s jednoznačně nižší mírou dozoru nad sociálními normami, včetně sexuality. Dané chápání venkova (případně maloměsta) jako frivolního prostoru svobody, odlišného od spoutané atmosféry městských infrastruktur, je do značné míry novým poznatkem, který by jistě zasluhoval detailnější výzkum. Dosud jsme prostředí měst naopak chápali jako útočiště homosexuálních osob, jež zde hledaly bezpečí anonymity.

Stejně tak je překvapivá incidence homosexuálních vztahů mezi insitní populací. Denisa Vídeňská sama uvádí možnou interpretaci daného fenoménu v podobě absence privátních prostor, které mohly využívat majetnější vrstvy populace. Přesto se ptám, zda nemohla být míra incidence/potlačování homosexuality spojená či dokonce přímo úměrná tlaku, jemuž byli podrobeni

jedinci ve vyšších vrstvách společnosti, kladoucí důraz na veřejné reprezentování jejich společenské role odpovídajícím jednáním i v oblasti sexuálních preferencí?

Text Denisy Vídeňské nepochybně splňuje podmínky kladené na daný stupeň kvalifikačních prací. Přináší jednoznačně dosud neznámé zdroje a zajímavým způsobem doplňuje dosavadní bádání queer dějin o dílčí vhléd do světa lesbických subkultur první poloviny 20. století. Nabízí i mnohdy zajímavá interpretační obohacení dílčích problémů. Ačkoliv jsou některé závěry nedořečeny, či spíše transparentně nevyjádřeny, jednoznačně lze práci chápat jako výborný základ budoucí publikace, kde by autorka mohla dospět k jasněji formulovaným závěrům a případně se pokusit i o komparaci např. s již zmiňovanou studií Hanny Hacker.

Práci tedy jednoznačně doporučuji obhajobě, cením si jejího přínosu a doufám, že autorka vyvrátí některé pochybnosti a zcela jasně definuje inovativní přínos své práce, jež se zjevně ztratil v překladu jejích myšlenek do finálního závěru dizertace.

V Pardubicích 25. 11. 2024

Vladan Hanulík